

FRANSA'NIN MANDA DÖNEMİNDE ARKEOLOJİK FAALİYETLERİ VE ABD'NİN HATAY'DAN KAZI TALEBİ

ARCHAEOLOGICAL ACTIVITIES OF FRANCE DURING
THE MANDATE PERIOD AND THE USA'S EXCAVATION
REQUEST FROM HATAY

Müzehher YAMAÇ

Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
myamac@nku.edu.tr

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 14 Mayıs 2024
Kabul edildiği tarih: 26 Temmuz 2024
Yayınlanma tarihi: 25 Aralık 2024

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 14 May 2024
Date accepted: 26 July 2024
Date published: 25 December 2024

Anahtar Sözcükler

Arkeoloji; Yakındoğu; Manda
Dönemi; Fransa; Türkiye; ABD

Keywords

Archaeology; Near East; Mandate
Period; France; Türkiye; USA

DOI

10.33171/dtcjournal.2024.64.2.6

Öz

Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında Mezopotamya toprakları ve Anadolu, zengin arkeolojik kaynakları nedeniyle yabancı arkeologların ilgilendiği bölgelerin başında gelmiştir. Fransa Birinci Dünya Savaşı sırasında Sykes Picot Antlaşmasına dayanarak bölgeye yerleşmiştir. 24 Temmuz 1922'de Fransa, Lübnan'ın bir parçası olarak İskenderun Sancağını (Hatay) manda yönetimi altına almıştır. Fransa'yı hakimiyet kurmaya sevk eden sebepler arasında arkeolojik buluntular da önemli bir yer almaktadır. Bu süreçte eski eserler konusunda araştırmalar yaparak kazı çalışmalarını organize etti. Bölge genelinde kendi çıkarları doğrultusunda kurduğu idarede eski eserler servisi oluşturmuştur. Manda Yasası'nın 14. maddesi Milletler Cemiyetine üye tüm devletlerin vatandaşlarına arkeolojik kazılar ve araştırmalar yapmak konusunda eşit davranılacağını ilan ediyordu. ABD, arkeolojik araştırmaları için bu yeni durumdan faydalanmış, Fransa ile yaptığı anlaşma ile kazı imtiyazı ve kazılarda elde ettikleri tarihi eserlerin bir kısmını yurt dışına çıkarma hakkını elde etmiştir. Fransa'nın 23 Haziran 1939 Antlaşması ile Hatay'ı Türkiye'ye devredecek olması, manda döneminde Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü ve Princeton Üniversitesi Kazı Komitesi tarafından bölgede çalışmalar yapmakta olan kazı heyetini telaşlandırmıştır. ABD, Fransa ile yapmış olduğu anlaşmaların Hatay'ın Türkiye'ye devredilmesi sonrasında da devam etmesi için girişimlerde bulunmaktadır. Bu çalışma ABD'nin bölgede kazı imtiyazını devam ettirebilmek amacıyla Fransa ve Türkiye ile gerçekleştirdiği diplomatik faaliyetleri Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivi belgeleri üzerinden araştırmayı amaçlamaktadır.

Abstract

Before and after the First World War, Mesopotamian lands and Anatolia were among the regions of interest to foreign archaeologists due to their rich archaeological resources. France settled in the region during the First World War, based on the Sykes Picot Agreement. On July 24, 1922, France took the Sanjak of Iskenderun (Hatay) under its mandate as a part of Lebanon. Archaeological findings also have an important place among the reasons that led France to establish dominance. During this period, he conducted research on ancient artifacts and organized excavations. He created an antiquities service throughout the region under the administration he established in line with his own interests. Article 14 of the Mandate Law declared that citizens of all member states of the League of Nations would be treated equally in terms of archaeological excavations and research. The USA took advantage of this new situation for its archaeological research, and with the agreement it made with France, it obtained the excavation privilege and the right to take some of the historical artifacts obtained during the excavations abroad. The fact that France would hand over Hatay to Turkey with the Treaty of June 23, 1939, alarmed the excavation team, which was working in the region by the Oriental Institute of the University of Chicago and the Princeton University Excavation Committee during the mandate period. The USA is making attempts to ensure that the agreements it made with France continue after the transfer of Hatay to Turkey. This study aims to investigate the diplomatic activities of the USA with France and Turkey in order to maintain the excavation privilege in the region, through the documents of the French Ministry of Foreign Affairs Archive.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı sırasında imzalanan Sykes-Picot Antlaşması Fransa'ya Suriye'yi idaresi altına alma fırsatı sağladı (Brecher, 1993, s. 653). Daha savaş sona ermeden, Ocak 1918'de Amerikan Başkanı Thomas Woodrow Wilson, savaş sonrası dünyaya ilişkin görüşlerini, savaşı sona erdirecek önlemleri ve kendisine göre adil olan sınır düzenlemelerini içeren ünlü 14 maddesiyle açıkladı (National Archives, Milestone Documents, 1918. Wilson'ın önerileri Avrupa'nın sömürgeci devletlerini güç durumda bırakan sorunlar yarattı. 30 Ocak 1919 Paris Barış Konferansı'nda ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya tarafından sömürgeciliğin yerine bulunan manda sistemi ile, halkların vesayetinin gelişmiş ülkelere emanet edilmesi kabul edildi. 1920'lerin başında Osmanlı İmparatorluğu topraklarının İngiliz ve Fransızlar tarafından kontrolü Milletler Cemiyeti tarafından onaylanarak Fransa; Suriye, Lübnan ve İskenderun topraklarını içeren Suriye'nin Milletler Cemiyeti mandası olarak atandı (L'Organisation De La Syrie Sous Le Mandat Français, 1921). Yakındoğu'da 1920'li, özellikle 1930'lu yıllarda kazılar başladı. Fransa'nın bölgedeki kontrolünü sürdürmesinde arkeoloji çalışmalarının büyük etkisi oldu (Gran-Aymerich, 1998, s. 471).

Osmanlı Devleti'nde Arkeolojik ve etnografik eserlerin gerçek değerini bulması ancak 19. yüzyılda gerçekleşmiş, kültür varlıklarının korunmasına ilişkin ilk yasalar 1869, 1874, 1884 ve 1906 yıllarında Âsâr-ı Atıka Nizamnameleri ile çıkarılmıştır (BOA. A. DVN. MKL. 12/5, 16 Nisan 1874/28 S 1291; BOA. A. DVN. MKL. 25/45, 20 Ekim 1884/29 Z 1301; BOA. ŞD. 220/70, Maarif 2/600, 13 Şubat 1906/18 Z 1323). Bu nizamnameler ile devlet kendi topraklarında istenilen kazı izinlerini belli bir düzene oturtarak, eski eser kaçakçılığını önlemeye çalışmıştır (Eldem vd., 2011, s. 282). Osmanlı döneminde her ne kadar yağma ve eser ihracatı takip edilse de manda sisteminin devreye girmesiyle işler değişti. Daha sonra kazıları yürüten ülkeler ile kaynak ülkeler arasında varlıkların paylaştırıldığı bir sistem ortaya konuldu. Fransa Yakındoğu'daki arkeolojik uygulamaları ile bölgeyi yabancı devletlerin kazı faaliyetlerine açtı. Bu durumdan yararlanan ABD; Princeton Üniversitesi, Chicago Üniversitesi ve diğer kurumlar aracılığıyla bölgede kazı çalışmaları sürdürdü. Türkiye- Fransa arasındaki anlaşmalarla Hatay'ın Türkiye'ye devredilecek olması, ABD'yi bölgedeki ayrıcalıklarının devamı konusunda endişelendirdi. ABD'li diplomatlar Fransız yetkililerle görüşmelerde bulunarak, Hatay'ın Türk kontrolüne geçmesinden sonra da elde ettikleri kazı imtiyazının devamı için girişimde bulunmuşlardır.

Fransa'nın Yakınoğu'daki Arkeolojik Faaliyetleri

Osmanlı topraklarında Fransızların 1640'larda başlayan arkeoloji araştırma faaliyetleri 18. yüzyıla kadar aralıksız devam etmiş, çoğunluğu Yunanca, İbrance ve Arapça olmak üzere Roma dönemine ait sikkeler kraliyet sarayına taşınmıştı. Üstelik bazı antik heykeller de Babıali'nin doğrultusunda Fransa'ya transfer edildi (Ortaylı, 2008, s. 215). 18. yüzyılda Fransa'nın Yakınoğu'ya ilgisi artarak devam etti. Aynı dönemde Anadolu ve Suriye'deki antik eserlere ilişkin envanter çalışmaları da büyük bir enerji ile devam etti.¹

1912 ile 1919 yılları arasında Fransız emperyalizmi yeni bir ülkeyi ilhak etmek için çalışıyordu (Andreu, 2007, s. 112). Bu dönemde Alman rekabeti ile karşılaştırıldığında Fransa'nın faaliyeti çok zayıf olduğundan, Fransız diplomatlar bu durumu Müttefik güçler lehine bir argüman olarak kullanmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü Yakınoğu'da bir bölgeyi ele geçirmeyi ön plana çıkardı. Daha sonra Fransa ekonomik, politik ve kültürel düzeylerde proaktif politika izlemek amacıyla tüm araçları seferber etti. Emperyalist devletlerin işgal altına aldıkları yerlerde öncelikle bir arkeoloji sevisi kurmaları toplumu tanıma, kültürel ve ekonomik olarak bir sömürü aracı, özellikle maden arama stratejisinin bir parçası olmasıdır. Arkeoloji servisinin görevi; arkeolojik kazıları yürütmek ve eski eserlerin yönetiminin kanunlarını hazırlamak olarak belirlenmiştir. Fransızların Yakınoğu'ya hâkim olma siyasetinin bir unsuru olarak arkeoloji alanı da "politik bir araç" olarak kullanıldığı için derin stratejik hesapların yapıldığı bir alandır (Özdoğan, 2006, s. 77). Bu açıdan ulusal kimliklerin yaratılması büyük ölçüde bu topraklarda yaşayan insanların ortak kökenlerinin yakın geçmişte değil, antik çağlara uzandığı fikrine dayandırıldı (Baram ve Carroll, 2004, s. 20). Yönetimleri altındaki ülkelerin mirası, Fransa'nın "uygarlık misyonu"nun bir parçası olarak görüldüğünden, arkeoloji alanı başlı başına bir siyasi mesele haline gelmiştir (Gelin, 2002, s. 41).

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Suriye'yi nüfuzları altına alan Fransızlar arkeoloji faaliyetlerine tekrar odaklandılar. Fransa Başbakanı Georges Clémenceau (1917-1920), eski eserler dairesini Fransız kültürel etkisini Asya'ya yaymak için bir

¹ Arkeolojinin yükselişi, diplomatların arkeolojiyi meslek haline getirdiği 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Yüzyılın başlarında hobiler, kişisel koleksiyonlar ve kullanımlar için nesnelere toplamak egemendir. Arkeoloji çalışmaları 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde bilimsel ve metodolojik bir zemin kazandı. Ulusal koleksiyonların sanat eserleriyle zenginleştirilmesi, sayısı hızla artan müzeler aracılığı ile ulusların prestijini arttırmaktadır. Bu nedenle 19. yüzyılda yirmi olan müze sayısı, 20. yüzyılda altı yüze ulaşmıştı. Müze koleksiyonlarını tamamlamak hala çok revaçtadır ancak, geçmiş kültürler ve toplumlarla bağlantıyı temsil eden nesnelere sunduğu bilgilerin önemi giderek artmıştır (Gran-Aymerich, 1998, s. 471).

vitrin, bir araç olarak kullandı. Suriye Yüksek Komiseri Henri Gouroud (1919-1923), çok sayıda kazı faaliyetlerine ön ayak oldu. Aralık 1919'da Joseph Chamonard'ı idari işlerini yürütecek bir servisin ilk arkeolojik temellerini kurmaktan sorumlu danışman olarak atadı² (Chamonard, 1920, s. 81-83). Suriye'deki kazı alanları Filistin'den kuzeyde Adana'ya kadar ulaşmaktaydı.

Fransızların gerçekleştirmiş olduğu kazı faaliyetleri Millî Eğitim ve Güzel Sanatlar Bakanlığı (Le Ministère de l'Instruction Publique et des Beaux Arts) tarafından organize edilmekte, oluşturulan faaliyetler (Doğu Asya Arkeoloji Araştırma Enstitüsü (Institut de Recherche Archéologique d'Asie de l'Est) tarafından koordine edilmekteydi³ (Gelin, 2002, s. 42). Fransızlar manda rejimini tamamen tesis ettikten sonra, eski eserlerin temini hususunu kurumsallaştırarak, hukuki alt yapısını oluşturdular. Yasa Suriye, Lübnan, Kilikya bölgesini içine alan eski eser hukukunu düzenlemekteydi (Yücel, 2014, s. 118). Osmanlı topraklarının arkeolojik açıdan öneminin farkında olan Fransızlar bu bölgede istasyon görevi üstlenecek bir arkeoloji enstitüsü kurma projesi hazırlamışlardı (Thobie, 2006, s. 209).

21 Ocak 1919'da Asya Kazıları Danışma Komisyonu ile, Fransa Millî Eğitim Bakanlığı, Küçük Asya'daki kazıların yeniden başlatılması sorunu için bir araya geldi. Toplantıda kazıların Suriye'de, Filistin ve Mezopotamya'da başlatılmasının Fransa'nın çıkarları doğrultusunda olacağı kararlaştırıldı. Ardından 31 Mart 1919'da yapılan toplantıda konu tekrar gündeme gelmekle birlikte, Fransa'ya verilmesi gereken toprak payının belirsizliği, tarihi anıtların ve sanat eserlerinin korunması, Fransa'nın arkeolojik çıkarlarının korunması gerekli görüldü ve İngiltere, Almanya gibi rakip girişimlerle karşı karşıya kalındı (Chevalier, 2002, s. 630). Fransız arkeolojisinin Yakındoğu'daki çıkarlarına yönelik olan bu kaygı Paris Barış Kongresi'nde güvence altına alındı. 1919'da düzenlenen Paris Barış Konferansı'nda Amerika Birleşik Devletleri'nin Suriye ve civarının bağımsız kalması ya da Amerika'nın himayesine girmesi görüşüne rağmen İngiltere ve Fransa çıkarlarına aykırı olan bu görüşü kabul etmemişlerdir. Nisan 1920 'de San Remo'da toplanan

² Joseph Chamonard'ın Levant'taki misyonu yaklaşık sekiz ay sürdü. 20 Eylül 1920'de Yüksek Komiser Henri Gouroud'a gönderdiği bir rapor ile görevinden ayrıldı. Raporunda; ulaşım yetersizlikleri, Levant'taki istikrarsız siyasi durum, Türkiye ile barış imzalanmasındaki gecikme, çok sayıda teftiş devam etmek için "en güçlü arzusunun" gerçekleşmesini engellediğine işaret ediyordu. Yerine atanan Charles. Virolleaud 1 Kasım 1920'de göreve başladı. 1929 yılına kadar sürdürdüğü görevine Henri Seyrig atandı. Görev süresi 1941 yılında sona erdiğinde yerine Maurice Dunand atanmış ve görevini 1944 yılına kadar sürdürmüştür. Michel al-Mağdissi, *Aux Origines de la Revue Syria: à Propos de Trois Lettres de Joseph Chamonard*; *Archéologie, Art Et Histoire*, 1920, s. 437-450. <https://journals.openedition.org/syria/15050>

³ Aristide Briand'ın Dışişleri Bakanlığı zamanında (1926-1932) Millî Eğitim Bakanlığının yetkisi altında olan Arkeoloji bölümü, kısa süre sonra ana finansörü olan Quai d'Orsay'ın kontrolü altına girdi.

konferansta Suriye ve Lübnan'ı Fransa'nın manda idaresine verilmiştir (Blake ve Dryssdale, 1985, s. 63). Fransa'nın bu tarihten itibaren bölgeye yerleşmiş olmasına rağmen, Milletler Cemiyeti Konseyi Suriye ve Lübnan'ı kapsayan Fransız mandası temel yasasını (charte), 24 Temmuz 1922 'de kabul etmişti (Aydın Tarihi, 1936, s. 100-105; Shambrook, 1998, s. 2). Fransa'ya bırakılan Sancak/ Hatay bölgesinin de içinde bulunan Suriye mandaterliği daha sonra Milletler Cemiyeti tarafından 29 Eylül 1923'de tasdik edilmiş, böylece manda yönetiminin uygulaması resmîleşmiştir. Bu tarihten itibaren Fransa, elde edilen toprakları kontrol etmek ve bundan yararlanmak için bölgede bir idare kurdu (Yamaç, 2023, s. 23).

Fransa'nın Manda Döneminde Arkeolojik Faaliyetleri

Fransa mandaterliğinde ilk aylardan itibaren yönetim bir Yüksek Komiser tarafından yönetilerek, sivil ve askeri kabine tarafından desteklenmekteydi. Merkezi yönetim ise hizmetlere bölünmüştür: Finans, diplomasi, istihbarat, gümrük, basın ve enformasyon, ekonomik ve tarımsal işler, halk eğitimi, yerel polisin kontrolü, hijyen ve kamu yardımı, postalar, telefonlar ve arkeoloji.

Milletler Cemiyetinde kabul edilen anlaşmaya göre Beyrut'ta bulunan yüksek komiserlik doğrudan Fransız hükûmetine bağlanmıştır. Fransa; Lübnan hariç Şam ve Halep devletlerini birleştirerek Suriye'yi oluşturmuştur. Sancak Suriye'ye bağlanarak yönetilmiştir. Beyrut merkezli manda idaresi hukuk, sosyal işler, ekonomi ve eğitimden sorumlu birimlerden oluşmuştur. Her birimin kendisine bağlı alt bürolar bulunmaktaydı. Her büronun Antakya'da birer temsilcisi bulunmaktaydı. Şef olarak anılan idareciler Sancak delegesine bağlıydı. Bu idareci de doğrudan Yüksek Komiserlik olarak anılan Fransa'nın manda idaresindeki temsilcisiydi. Arkeoloji Bürosunun görevi; arkeolojik kazıları yürütmek, tarihi harabeleri belirlemek ve eski eserlerin yönetiminin kanunlarını hazırlamak olarak belirlenmiştir. Yüksek Komiserlik arkeoloji servisini bir yönetim birimi olarak teşkilatlandırmıştır. Arkeoloji servisini de etkin biçimde kullanarak elde edilen birçok tarihi malzeme yasal veya yasal olmayan yollarla Paris'e getirilerek Musée de Louvre'un Yakınoğu bölümünde sergilenmiştir. Arkeoloji algılanış itibariyle, ekonomik objeleri bir arada tutan bir sektördür. Ancak bu alanda sadece arkeolojik çalışmalar yapılmamış, elde edilen objeler kanunsuz olarak Fransa'ya taşınmıştır (Demir, 2013, s. 114). Fransa mandası altındaki topraklarda arkeolojik iş birliğini arttırmak için yabancı araştırmalara arkeolojik kazı yapma konusunda geniş yetki verdi ve bir paylaşım politikası oluşturdu (Gran-Aymerich, 1998, s. 408). Eski eserler biriminin 1920 yılında kurulması, Fransa'nın Yakınoğu'da arkeolojik araştırmalar

faaliyetinin başlamasının işaretidir.⁴ 1921'de başlayan kazılarda çok sayıda eski eser ve anıt mezar keşfedildi (Yücel, 2014, s. 937).

Fransa'nın bölgedeki yönetim biçiminde oluşturulan 24 Temmuz 1922 tarihli Manda Yasası'nın 14. maddesi, Suriye ve Lübnan'daki arkeolojik eserlerle ilgilidir. 8 fıkradan oluşan bu maddeye göre, mandater bir yıl içinde kazı ve eski eser araştırmaları konusunda hukuki bir düzenlemede bulunacak ve Milletler Cemiyetine üye tüm devletlerin vatandaşlarına arkeolojik kazılar ve araştırmalar konusunda eşit muamele edilecektir. Bu araştırmada bütün bilim insanlarına nedensiz olarak engel çıkarılmayacaktır. Araştırma yapmak, buluntuları yurt dışına çıkarmak için mandaterin izni gereklidir. Bu maddeye göre: "Eski eser" terimi, insan faaliyetinin 1700 yılından önceki herhangi bir eseri veya ürünü anlamına gelecektir. Hazırlanan eski eserlerin korunmasına ilişkin mevzuata göre, kötü niyetle veya ihmalle bir eski eseri tahrip eden veya bozan herhangi bir kişi belirlenecek bir cezaya tabi olacaktır. Eski eser bulmak amacıyla kazı yapılması, yetkili makamlardan izin almış kişiler hariç olmak üzere, para cezasına çarptırılarak yasaklanmıştır. Yeni binaların inşası için kullanılabilir tarihi veya arkeolojik değeri olabilecek arazilerin kalıcı olarak kamulaştırılmasına izin vermek için adil koşullar oluşturulacaktır. Kazı yapma izni sadece yeterli arkeolojik deneyim garantisi olanlara verilecektir. Bu yetkileri verirken herhangi bir ulusun akademisyenlerine geçerli bir gerekçe olmaksızın izni ortadan kaldıracak şekilde hareket edilemez. Kazılardan elde edilen gelir, yetkili makam tarafından kazıyı elde edenler arasında paylaşılır. Bilimsel nedenlerle dağıtımın imkânsız görünmesi halinde buluş sahibine hakkaniyete uygun olarak tazminat ödenir (Société des Nations Mandat Pour La Syrie et Le Liban, 1922, s. 5).

Fransız arkeolojik araştırmalarının iki savaş arası dönemde Yakındoğu'daki yükselişi keşfedilen alanların sayısı ve çeşitliliği ile somutlaştırılmıştır. Eski veya orta çağ bölgelerinin araştırılmasında Palmira, Şam, Baalbek, Tartus gibi alanların incelenmesi etkili olmuştur. Ancak Fransa'nın özel ilgisi Byblos/Biblos ve Mari olmuştur. Biblos'a bilim dünyasının dikkatini 1860 yılında çeken kişi Ernest Renan olmuştu⁵ (Gasnier, 2022, s. 71). 1920 yılında eski eserler dairesi başkanlığına

⁴ Sağlanan fonların bir kısmı devlet fonlarıdır, ikinci tür fonlar Dışişleri Bakanlığı (Ministère des Affaires Étrangères) ve Yurt dışındaki Fransız İşleri Sevisi (Service des Œuvres Françaises à l'Étranger /SOFÉ) tarafından araştırmalara tahsis edilen fonlardır. Diğer kaynak daha fazla finansman katkısında bulunmaya çağrılan Louvre Müzesi'dir. Eski Eserler Servisinin görevi tarihi eserleri düzenlemek amacıyla mevzuat oluşturmak, envanter ve araçların oluşturulması, kazıların yanı sıra müzelerin oluşturulması ve arkeolojik sonuçların yaygınlaştırılmasını sağlamaktır (Gran-Aymerich, 1998, s. 336).

⁵ Ernest Renan liberal siyaset filozofu, tarihçi ve arkeolog olarak Aradus, Byblos, Sayda, Sur ve Filistin'de dört kazı yönetmiş, 19. yüzyıl arkeolojisi konulu Fenike Araştırma Seyahati (Mission de Phénicie) kitabında, bilimsel kazılardaki çalışmalar ve antik uygarlıkların doğası hakkındaki

Charles Virolleaud getirilmiş ve kazı çalışmaları René Dussaud liderliğinde gerçekleştirilmiştir (Maqdissi, 1920, s. 437). Lyon Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörü Paul-Louis Huvelin tarafından yönetilen Suriye misyonuna katılmak üzere 1919'da Mısır bilimci Pierre Montet davet edildi. 1921 ile 1924 yılları arasında Montet, dört kazı çalışması yönetti. İlk kazılarını Lübnan'daki Biblos'ta yönetti, Orta Krallık dönemindeki Mısırlı hükümdarlarla çağdaş olan yerel hükümdarların mezarlarını ve Tanrıça Gebal'ın taş heykelinin bulunduğu tapınağı keşfetti (Brier, 2005, s. 1). Biblos, dünyadaki sürekli yerleşimin olduğu en eski kasabalardan biri olarak ünlüydü. Biblos'un en önemli bulgularından biri, o zamanlar dünyada bu tür en eski yazı olduğuna inanılan alfabetik yazıydı. Pierre Montet araştırmasını 1928 yılında yayınladı (Montet, 1928, s. 19-22).

İkinci önemli keşif olan Sümer-Akad bölgesi olan Mari'nin keşfi Yakınoğu uygarlıkları hakkında bilgi sahibi olmak için büyük bir olayı temsil etmektedir. Yukarı Mezopotamya'yı Aşağı Mezopotamya'ya ve Suriye'yi İran platosuna bağlayan kavşak noktasına on bir kilometre uzaklıkta bulunan Tell Hariri bölgesinde, üç yüz kiloyu aşan bir heykelin bulunmasıyla kazı çalışmaları başladı. 1933 ile 1939 yılları arasında altı kazı çalışması gerçekleştirildi. İlk çalışma André Parrot başkanlığında Aralık 1933'ten, Mart 1934'e kadar gerçekleşti. İlk keşiflerde seramiğin, heykellerin ve bir tapınağın keşfedilmesi Tell Hariri'nin Mari ile özdeşleşmesini sağlıyor. İkinci kazı çalışması Aralık 1934 ile Nisan 1935 arasında gerçekleşti. Yeni bir keşif bölgesi olarak Hammurabi tarafından yakılan saray bölgesinde altmış dokuz oda ile arşiv odası ile iki bin beş yüz adet tablet keşfedildi (Parrot, 1935, s. 1-28).

Üçüncü kazı çalışması Aralık 1935 ile Mart 1936 arasında gerçekleşti. 1936'da keşfedilen saray odalarının sayısı yüz otuz sekize ulaştı. Sarayın okul, kütüphane gibi farklı bölümleri tanımlanmaya başladı (Gran-Aymerich, 1998, s. 423).

Aralık 1936'da başlayan dördüncü kazı çalışması üç buçuk yıl sürdü. Raymond Cans, Raymond Durn ve Jean Learffray'ın gelişiyle araştırma yeni gelişmelere yol açtı. İki buçuk hektarlık sarayda binlerce arşiv tableti keşfedildi. 3. bin yılın tamamı hakkında bilgilendiren paha biçilmez bir eser olarak kayıtlara geçti (Gran-Aymerich, 1998, s. 423).

---

düşüncelerini okurlarıyla paylaşmıştı. Fransız politikaları çerçevesinde bölgede keşfedilen birçok tarihi eser onun tarafından Paris'e gönderildi (Bahrani, Çelik ve Eldem, 2011, s. 225).

Beşinci kazı çalışması ciddi mali sorunlar nedeniyle diğerlerinden daha kısaydı. Buna rağmen, Mari'nin tarihi, edebiyatı, dini ve ekonomisi, kültür, siyasi ve ekonomik ilişkileri hakkında bilgi veren binlerce tablet çıkarıldı (Kenfield, 2010, s. 3).

Son kazı çalışması güney kanadında bir tapınağın keşfedildiği Ziggurat'ın daha derinlemesine araştırılması ve bir dizi başka alan dışında çok az sonuç vermiştir. Bununla birlikte, bu birkaç yıllık araştırma, kutsal alanların izini sürmeyi mümkün kılmıştır ve tüm bölge hakkında çok değerli bilgiler sağlamıştır. Biblos ve Mari gibi sitelerde uzun vadeli çalışmalar Fransa'nın imajı açısından ve arkeoloji bilimi açısından yararlı olmuştur (Roux, 1995, s. 167).

1932-1939 yılları arasında süren kazı çalışmalarında, M.S. 2. yüzyıldan 6. yüzyıla kadar süren değişen tarihlere uzanan 300 adet zengin döşeme grubu Antakya'daki kamu binalarından, özel evlerden, liman kenti Seleucia Pieria/Harbiye ve özellikle en görkemli örneklerini veren varlıklı banliyö Daphne/Defne'den çıkarılmıştır. Üstün tekniklerden oluşan repertuarları, çarpıcı dekoratif ve gerçekçi etkileri, geniş konu yelpazeleriyle Antakya mozaikleri, klasik dünyanın en büyük şehirlerinden birinin sakinlerinin sanatsal zevkleri ve kültürel bilgileri hakkında büyüleyici bilgiler sunmaktadır (Kenfield, 2010, s. 219-226).

Osmanlı Devleti Topraklarında ABD'nin Arkeolojik Kazı Faaliyetleri

Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki 1700'lerin sonlarında başlayan ilişkiler, 20 Mayıs 1830 tarihinde Seyrisefain ve Ticaret Antlaşması imzalanması ile başka bir boyuta taşınmıştır (Armaoğlu, 1991, s. 1). Ancak ticaret yoluyla gelişen ilişkiler, ABD'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ermeni faaliyetlerine verdikleri destek nedeniyle bozulmaya yol açmıştır (Aydın, 2006, s. 83). Krize dönüşen bu süreç, Amerika'nın Osmanlı topraklarında yapmak istediği arkeolojik kazıları da olumsuz etkiledi. O dönemde bu bölgede kazı faaliyetleri yapan diğer bir devlet olan Almanya'nın, Osmanlı Devleti'nin müttefiki olması da arka planda ilişkilerin bozulmasını etkileyen diğer bir faktördür (Palaz Erdemir ve Erdemir, 2014, s. 757). ABD'nin 6 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan etmesinin ardından Almanya, Osmanlı Devleti'nin ABD'ye savaş ilan etmesi yönünde baskı yapmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında Kasım 1914'te savaşa girmesi ilişkileri çıkmaza sokarken, baskılara rağmen Osmanlı Devleti savaş ilan etmemiş, 20 Nisan 1917'de diplomatik ilişkilerini sonlandırmakla yetinmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler uzun bir aradan sonra düzenlenmiştir. Lozan Konferansına katılan Amerikan Delegasyonu ile, Konferans sonunda 6 Ağustos 1923 günü ikili bir Antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma ile 20

Nisan 1917'de Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında kesilmiş olan siyasal ilişkiler yeniden kurulmak ve Lozan Barış Antlaşması ilkelerine uygun biçimde siyasal, oturma, ticaret ve öteki alanlarda ilişkiler düzenlenmek istenilmişti.⁶

Fransa manda topraklarındaki araştırmalarda uluslararası iş birliğini ve yabancı varlığını 24 Temmuz 1924 Manda Yasası 14. maddesi, 7. fıkrasına istinaden kabul etmişti. ABD, arkeolojik araştırmaları için bu yeni durumdan faydalanmıştır, ancak daha 19. yüzyıldan itibaren arkeolojik çalışmaların önemini bilincinde olarak üniversitelerinde Yakındoğu araştırma merkezleri kurmaya başlamıştı. İlk olarak Pennsylvania Üniversitesi 1888 yılında Irak Nippur-Niffer'de aldığı izinle 15 yıl süren kazı faaliyetleri gerçekleştirmişti (Sönmez, 2012, s. 40). Ardından Chicago Üniversitesi Doğu Araştırmaları bölgede kazı faaliyetlerine devam etmişti (Wilson, 2002, s. 279). 29 Mart 1903 tarihinde ABD tarafından Osmanlı Devleti'ne bir muhtıra verilmiştir. Gerekçe olarak, Osmanlı Devleti'nden istenilen kazı izinlerinde sıkıntılar yaşandığı, Amerikan üniversitelerine izin verilmediği, acele olarak sorunun çözülmesi gerektiği vurgulanmaktaydı. Osmanlı yönetiminin Amerika Elçiliğine verdiği cevap yazısında kazı yapılmak istenen Besimiye bölgesinin kutsal sayılan bir alan olduğu nedeniyle, kazı yapılmasının uygun olmadığı bildirilmiştir. Uzun müzakerelerden sonra, 6 Ekim 1903 tarihinde Maarif Nezareti tarafından gerekli kazı izni, kazılarda elde edilecek buluntuların sahipliğinin devletin olacağı, kazı yapanın ancak fotoğrafını alabileceği, kazıların denetimi, bulunan eserlerin saklanması Osmanlı yönetimi tarafından sağlanacağı, devletin diğer mevzuat hükümlerine uyulmasını sağlayacağı, aksi takdirde kazı izninin ertelenebileceği ya da geçersiz sayılabileceği gibi şartlara bağlı olarak verilmiştir (BOA. Y. PRK. EŞA., Nr. 42/57, 29 Mart 1903).

İngilizler ve Fransızlar mütarekeyi takip eden süreçte bir yandan Anadolu ve Osmanlı hükûmeti üzerinde uygulanacak arkeoloji politikalarını belirlerken, diğer yandan doğrudan kontrol altına aldıkları Suriye, Mezopotamya, Arap yarımadası ve Filistin'de vakit kaybetmeden eski eserlerle ilgili düzenlemelere gittiler. Alman, İngiliz ve Fransız arkeologların ardından Amerikalı arkeologlar da bölge ile yakından

⁶ 24 Aralık 1923 tarihindeki iki ülke vatandaşlarının hak ve çıkarlarına ilişkin nota verişimi ile yapılan anlaşma ve 20 Temmuz 1926 tarihindeki iki ülke ticari ilişkilerini düzenleyen nota verişimi ile geçici olarak düzenlenen Amerikan-Türk ilişkileri 17 Şubat 1927 tarihindeki nota verişimi ile modus vivendi olarak da olsa normal duruma gelmiştir. 1927 Nota verişimi Türk-Amerikan ilişkilerinde bir aşama olmuş, ABD Yeni Türkiye'nin varlığı ve uluslararası yerini geç de olsa tanımıştır. 28 Ekim 1931 günü Ankara'da imzalanan Oturma Antlaşması ile iki Devlet birbirine yerleşme, oturma, iş yapma, yargı yetkisi vergi alma bakımlarından en çok gözetilen ulus işlemi uygulamayı yükümlenmiştir. Oturma antlaşması onay belgelerinin 15 Şubat 1933'te Washington'da verişildiği gün yürürlüğe girmiştir. Daha sonra Ankara'da 25 Ekim 1934 günü iki devletin uyrukluklarının hak ve çıkarlarına ilişkin olarak bir anlaşma imzalanmış, bu anlaşma da 1936 yılında verişilen notalarla bütünlüştür (Soysal, 2000, s. 328-329).

ilgilenmiş ve bu üç ülke iş birliği ve dayanışma içerisinde bölgedeki arkeolojik alanları paylaşmıştır (Yücel, 2018, s. 134). Bu ülkeler zaman zaman kendi aralarında arkeolojik kazılar ve eserler konusunda ihtilafa düştüler. “İngilizler savaştan önce Almanlar tarafından yapılan ancak Almanya’ya ulaştırılmayan eserlerin peşine düşmüş, bazen de Fransızlar, İngilizlerin bu konudaki bencil tutumundan şikâyetçi olmuştur” (Özşavlı, 2017, s. 23). Bu dönemde iki Amerikan üniversitesine bağlı kazı ekibi Hatay’da kazı çalışmaları yapmaktadır.

1928’de Princeton Sanat ve Arkeoloji Bölümü Başkanı Charles Rufus Morey, Suriye’nin kuzeyinde, Türkiye sınırı yakınında bulunan antik ve orta çağdan kalma Antakya bölgesinin araştırılmasını ve kazılmasını önerdi.⁷ M.Ö. 300 yılında kurulan Antakya, Helenistik Doğu’nun en önemli siyasi ve kültürel merkezlerinden, Roma İmparatorluğu’nun da büyük metropollerinden biriydi. Morey şunları yazdı: “Howard Crosby Butler’ın Suriye’deki arkeolojik keşif çalışmalarına devam etmek elbette Princeton ve Bakanlığın her zaman arzusu olmuştur.”⁸ Morey, Princeton Üniversitesi bağlantılarını kullanarak, diğerlerinin yanı sıra Worcester ve Baltimore sanat müzelerini de bünyesine kattı. Louvre Müzesi bile belirli koşullarla devreye girdi. Müzakereler zaman aldı çünkü Büyük Buhran para sıkıntısı yaratmıştı. Sponsor olan müzeler, destekleri karşılığında kazılan eserlerde önemli bir “kesim” talep etti. Sonuç olarak Morey’in akademik önerisini destekleyen ekonomik koşullar, aynı zamanda eski eserlerin Batı müzelerine çıkarılması için de oluşturuldu (De Giorgi ve Eger, 2021, s. 69).

Princeton Üniversitesi’ne kazı yapma hakkı, Suriye Eski Eserler Dairesinin imtiyazı kesinleştirdiği 1930 yılında, 1 Ocak 1931’den başlayarak altı yıllık bir dönem için verildi. İlave abone ve destek arayışları da dahil olmak üzere fon toplama devam etti ve Aralık 1931’de, Orontes Antakyası Kazı Komitesi kuruldu (Ek.1, Kazı Komitesi). Üyeleri arasında Worcester Sanat Müzesi, Baltimore Sanat Müzesi, Musées Nationaux de France ve keşif gezisinin yönetimini ve sonuçlarının yayınlanmasının sorumluluğunu üstlenen Princeton Üniversitesi vardı. Saha çalışması 4 Mart 1932’de

⁷ Charles Rufus Morey, 1932-1939 yılları arasında Antakya’da kazı yapmıştır. Kazı sonuçları Princeton Üniversitesi tarafından, “Antioch On-the-Orontes The Excavationns 1933-1936, 2 cilt olarak yayınlanmıştır <https://onlinepublications.uchicago.edu/antioch/>

Charles Rufus Morey (1938). The Mosaics of Antioch, Longmans, Green and Co., s. 48.

Çalışmalarını Worcester Sanat Müzesi, Baltimore Sanat Müzesi, Dumbarton Oaks Koleksiyonu, Musées Nationaux de France, Louvre Müzesi, Princeton Müzesi adına yapmıştır.

⁸ Howard Crosby Butler, 1895’te Princeton Üniversitesi’ne katılmıştır. 1899-1900 ilk Suriye keşif gezisini yapmış, 1904-1909’da Suriye’de bulunmuş, Antakya Mozaiklerinin bulunmasını yönlendirmiş, 1910-1922 yıllarında Sardes kazılarını yönetmiştir.

Princeton sanat ve arkeoloji profesörü George W. Elderkin'in genel yönetimi altında başladı. Üyeleri arasında, Kudüs'teki Amerikan Doğu Araştırmaları Okulundan saha direktörü olarak Clarence Fisher; saha direktör yardımcısı olarak Princeton mezunu ve Wellesley College'da yeni bir öğretim üyesi olan Howard Crosby Butler, Alan Direktör Yardımcısı Williliam A. Campbell ve Şam'daki Fransız Enstitüsünden Jean Lassus'tan oluşan bir kadro oluşturuldular (Norbrook, 2024, s. 1-8). Fransızların işlettiği eski eserler dairesinden izin alan Elderkin ve Fisher, kazılacak araziye yerel arazi sahiplerinden satın almaya veya kiralamaya başladılar. Ancak Fisher ve Elderkin'in yazdığı kayıtlar, en azından başlangıçta yerel Antakyalı toplulukla yakın ilişkiler kurmak için çok az çaba harcadıklarını gösteriyor. Bu çaba eksikliği zaman zaman satın alma görüşmelerini karmaşık hale getiriyordu. Her ne kadar Elderkin çoğu zaman dostane bir şekilde arazi satın almayı başarsa da, görüşmeler bozulduğunda bazen anlaşmanın eski eserlere ilişkin kurallarında, arazilerin tamamen kamulaştırmasına izin veren bir hükmünü kullanmakla tehdit ediyordu (Norbrook, 2024, s. 1-8).

1933-1936 yılları arasında Antakya ve Defne banliyösünde dört kazı çalışması yürütüldü. İlk imtiyazın süresi Temmuz 1936'da dolduğunda, Antakya Kazı Komitesi imtiyazın altı yıl süreyle yenilenmesini istedi. Suriye Eski Eserler Dairesi Başkanlığının bu talebi kabul etmesiyle, abone olan kurumlar da destek vererek kazıların devamını sağladı ve 1937 yılında ön çalışmaların başladığı liman kenti Seleucia'da/Harbiye kazı yapma hakkını verdi. Komitenin son kazıları 1939 yılının Eylül ayında gerçekleştirildi. Kazı çalışmaları jeopolitik nedenlerle askeriye tarafından veya onların gözetiminde yürütülmekteydi ancak, eski eserler biriminin etkin bir biçimde işleyebilmesinin önündeki engeller, alanına göre yetişmiş personel ve bütçe eksikliği sorunudur. Charles Rufus Morey, Jean Lassus'a 4 Kasım 1936'da Campbell'ın, yapamadığı kazıları Lassus'un yönetmesi gerektiğini anlatan bir mektup yazmıştır:

... 16 Aralık'taki toplantıda Komiteye 3500 \$ olarak sunulacak bütçeyi size bildireceğim. Strasbourg'daki profesörlük umutlarınızda başarılar dilemeden edemem ama, sizi Antakya'daki kazı çalışmalarında kaybetme ihtimali çok üzücü. Öneriniz doğrultusunda, Fransız saha asistanınız için tavsiye edilen bütçeye 750 \$ koyuyorum. Mümkün olduğunca, yerinize sizin gibi çalışan birini bulmanızı dilerim (Collection Department of Art and Archaeology Princeton University, 2023, s. 1).

“The Committee for the Excavation and its Vicinity” adlı komitenin yaptığı kazı çalışmaları, başta Antakya, Harbiye olmak üzere Samandağ’ da da sürdürülmüştür. Kazı çalışmalarında çoğu Roma dönemine tarihlendirilen mimari ve diğer buluntular, kentin zenginliğini ve ihtişamını ortaya sermiştir. Kazıcılar, farklı stilleri klasik Greko-Romen sanat tarzlarından Bizans ve orta çağ biçimlerine doğru evrimi gösteren 300'den fazla çarpıcı mozaik de dahil olmak üzere binlerce eser ortaya çıkardı. Bulunan mozaiklerin kronolojik sıralaması Princeton Üniversitesi mozaik bilimcisi Doro Levi tarafından yapıldı. Chicago Üniversitesi Kazı Komitesi de “4. yüzyıl tarihçisi Libanios ve 6. yüzyıl tarihçisi Malalas’ın yazılarından yola çıkarak, antik kent arayışına girişmiş, Amik Ovasında yaptığı kazılarda başta Tel Cüdeyde, Tel Dehep, Çatalhöyük ve Tainat’ta olmak üzere 178 höyük tespit etmiştir” (Rüstemoğlu, 2002, s. 21). Ancak kazının karanlık bir tarafı da vardı. Princeton’ın kazıcıları hedeflerine ulaşmak için sömürge sistemlerine güvendiler ve onları sürdürdüler. Yerel toprak sahiplerine yönelik taleplerini desteklemek için sömürge yasalarını kullandılar, işgücünde etnik bir hiyerarşi uyguladılar ve geri getirilip satılabilecek değerli mozaiklerin elde edilmesine öncelik vererek akademik hedeflerini bir kenara bırakmaya başladılar. Antakyalı bir bilim insanının kazıyı "sömürge döneminin son büyük kazısı" olarak adlandırması şaşırtıcı değildir (Norbrook, 2024, s. 1-8). Princeton Üniversitesi bu bölgedeki kazılardan, çok sayıda Roma mozaik döşemesi de dahil olmak üzere buluntuların yanı sıra, mermer heykel parçası ile kandiller, seramik ve cam kaplar, mühürler, mücevherler, pişmiş toprak figürinler ve Helenistik ve Roma dönemlerinden Bizans ve İslami dönemlere kadar uzanan bronz, demir, kemik ve fildişinden yapılmış dekoratif ve işlevsel aletler de dahil olmak üzere çeşitli küçük eserler ile yaklaşık kırk bin sikke elde etmiştir (Antioch Through the Ages, Princeton University Art Museum). Amerikalı arkeologların gerçekleştirdiği kazılar sırasında, birçok tarihi eser gemiler vasıtasıyla Amerika’ya kaçırılmıştır (Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2003, s. 19).

İkinci Dünya Savaşı yaklaşırken zamanın daraldığı yönündeki görüş hakimdi. Hâlâ ekonomik buhranın etkilerinden kurtulamamış olan kazının ilk destekçileri, kazıları finanse etmekte tereddüt ediyorlardı. Avrupa’da ve Orta Doğu’da savaş yaklaşıyordu. “En acil kriz, Antakya’nın da bulunduğu Hatay ilinin Suriye’den ayrılarak, eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasını düzenleyen katı yasalara sahip olan Türkiye’ye bağlanmasıydı” (Department of Art and Archaeology, Princeton University 2023, s. 1).

1939 yılında bölgenin en önemli isimlerinden biri olan Fransız arkeolog Jean Lassus orduya hizmet etmek için Fransa'ya dönmek zorunda kaldı. Lassus ve William Alexander Campbell savaştan sonra kazılara devam etmeyi planlamışlardı, ancak savaş sonunda hiç kimsenin dayanma gücü kalmamıştı. *“Ekipteki yabancılar, kalan tüm mozaikleri ve eserleri kutulayıp Beyrut'taki Amerikan konsoloslğunun güvenliğine göndermek için yarışıyor. On yıllar boyunca Princeton, görkemli mozaikler ve 12.000'den fazla küçük parçadan oluşan en büyük koleksiyona sahip oldu”* (Norbrook, 2024, s. 1). Princeton kazıları, açığa çıkarılan eserlerin Suriye hükümeti ile kazıyı destekleyen kuruluşlar arasında paylaşılmasını sağlayan dönemin yasaları doğrultusunda gerçekleştirilmekteydi. Projeye sağlanan maddi desteğin en önemli nedeni ise, projeyi destekleyen ülkelerin müzelerini yeni eserler ile zenginleştirme çabasıdır.

Arşiv Belgelerinde ABD'nin Fransa'dan Hatay İçin Kazı Talebi

ABD ile Fransa arasında yapılan antlaşmada Princeton Üniversitesi ve Chicago Üniversitesi Kazı Komitesi 1935 ve 1937 yıllarında Fransız Yüksek Komiserliği ile 6 yıllığına yaptıkları antlaşma ile kazı faaliyetlerinde, buldukları eserleri yurt dışına çıkarma konusunda birtakım imtiyazlar elde etmişlerdir. Türkiye ve Fransa arasında yapılan antlaşmalarda, Türkiye'nin Hatay'da kontrolünü arttırmasıyla, ABD Dışişleri Bakanlığına başvurarak Hatay'daki imtiyazlarının devamını sürdürmek için girişimde bulundular. Beyrut'taki Başkonsolosluk, Paris ve Ankara'daki Büyükelçilik aracılığı ile ABD'nin Hatay'daki ayrıcalıklarının devamı için çalıştılar. Princeton Üniversitesi Antakya ve Çevresi Kazı Komitesi 22 Şubat 1938'de ABD'de yaptığı toplantıda Hatay'daki mevcut durumu görüşmüştür (Coşkun, 2020, s. 116). Bu sıralarda Türkiye Fransa ile anlaşmış, 2 Eylül 1938 tarihinde Hatay Devleti kurulmuştur (Yamaç, 2023, s. 32). Hatay ile ilgili gelişmeleri yakından takip eden Kazı Komitesi uzun zamandır tartışılan Antakya'nın Hatay'ın vilayeti olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne ilhak edilmesi düşüncesinden rahatsız olmaktadır. Bunun nedeni, ABD'nin Fransa ile yaptığı 4 Nisan 1924 tarihli “Suriye ve Lübnan'daki Haklar” ile ilgili anlaşmayla elde ettiği kazı imtiyazını kaybetmektir. Bu anlaşma ile kazılarda elde edilen eserlerin yarısına sahip olmaktadır. *“Hatay konusu ile daha önce ilgileniyor görünmeyen ABD, Hatay'daki çıkarları ve özellikle yürütülmekte olan arkeolojik kazıların devamı ile ilgili olarak artık Fransa'dan güvence istemekteydi”* (MAE, Archives Diplomatiques Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 470, s. 1).

Fransa Dışişleri Bakanlığının Paris'ten, Beyrut Yüksek Komiserliğine gönderdiği 11 Ocak 1939 tarihindeki "Hatay'daki Arkeolojik Kazılar" başlıklı telgrafında bildirildiğine göre; 1939 yılında Hatay Devleti'nin anlaşmayı feshetme girişimi ve bulunan parçaların yurt dışına çıkmasını yasakladığı, ABD'nin bu durumdan rahatsız olduğu, Washington'daki Fransa Büyükelçiliği diplomasi belgesinden anlaşılmaktadır: *"Bu feshetme girişimi, Türklerin rejiminin, şu andaki yönetim üzerindeki etkisinden kaynaklanıyor. Türkler keşfedilen parçaların dışarıya çıkmasını yasaklamıştır. Fakat bu elden çıkarma, yerel otorite açısından bu alanda yürürlükte olan taahhütlerin sorgulanması anlamına gelemez"* denilmektedir (Ek 2. MAE, Archives Diplomatiques Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 469, s. 110).

Washington'daki Fransa Büyükelçiliğinde bulunan diğer bir belgeye göre; Fransa Dışişleri Bakanlığından 9 Şubat 1939'da Beyrut'a gönderilen telgrafta Ankara'dan gelen cevap iletilmektedir: Gelen cevap yazısında; *"Türk hükûmetinin Fransa Dışişleri Bakanı'na, Hatay hükûmetindeki temsilcisine; Princeton Üniversitesi ve Fransız Ulusal Müzeler İdaresinin oluşturduğu misyona yönelik (geçmişte) eski eserler servisi tarafından verilen taahhütlerin devamlılığının sağlanması için talimat verdiğini"* bildirmektedir (Ek 3. MAE, Archives Diplomatiques Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 469, s. 114).

Amerikan hükûmeti, Fransız hükûmetine 6 Haziran 1939 tarihinde konu ile ilgili olarak bir Nota vermiştir. Nota'da bildirdiğine göre; Hatay'daki buluntuların ihracı, bölünmesi ve kazıları kapsayan sözleşmeler konusunda Fransız hükûmetinden kesin güvenceler elde etmek istemektedir. Nota'da yer alan; *"Amerikan hükûmeti kazı imtiyazının devamı konusunda hiçbir şekilde engellenmemelidir"* ifadesiyle başlayan cümle bu konudaki kesin tavrı göstermektedir. Fransız hükûmetinin bu tür ön koşullar için, *"Türk hükûmeti ile herhangi bir anlaşma yapıp yapmadığına bakmak gerekir. Hatay'daki Amerikan haklarını ve çıkarlarını korumak için gerekli olabilir. Bu koşullar altında Amerikan hükûmeti 4 Nisan 1924 tarihli Fransız-Amerikan Antlaşması'nın şartlarında kendi hakları ve vatandaşlarının haklarını tam olarak kayda geçirmek ister"* demektedir. İlave olarak aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

Amerikan hükûmeti ayrıca bu kez Fransız hükûmetinden kesin güvenceler elde etmek için endişelidir. Yakındoğu'da iki Amerikan grubu ve Fransız yetkililer arasına, Türk hükûmeti tarafından onurlandırılacak, Hatay'daki buluntuların ihracatı, bölünmesi ve kazıları kapsayan, arkeolojik sözleşmeler girdi. Bu bağlamda işaret edilmektedir ki, bu arkeolojik üstlenmeler uzun vadeli programlara

dayalı olmalıdır. Bu sözleşmelerin böylesine güvencelerle yenilenmesi için gerekli olabilecek, ayrıca takdir edilecektir (Ek 4. MAE, Archives Diplomatiques Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 470, s. 1).

Paris'ten gönderilen 10 Haziran 1939 tarihli telgrafta, ABD'nin 6 Haziran 1939 tarihli Nota'sına cevap verilmektedir:

Bu ayın 6'sında Birleşmiş Milletler'deki Büyükelçilik; bir nota ile, Sancağın Türkiye'ye verilme ihtimaline karşı gelme isteği olmadığını belirterek, 4 Nisan 1924 tarihli Konvansiyonun 1. ve 6. No'lu maddeleri ile Mandanın 4. maddesi gereğince, bizden Amerika'yı gözetecek garantiler talep etmektedir. Özellikle arkeolojik kazılar ile ilgili sözleşmelere verdiği önemi vurgulamaktadır.

Büyükelçiliğe, yalnızca kendi (hakları) sınırlar dahilinde işlem yaptığımız ve bu nedenle üçüncü şahıslara zarar verecek nitelikte herhangi bir maddeye girmemeye özen göstereceğimiz sözlü olarak iletildi. Buna rağmen, kendi çıkarlarımız da dahil olmak üzere tüm (yabancı) çıkarları eşit derecede sıkı güvencelerle sağlamaya çalışacağız. Şu anda müzakere edilen metinlerdeki bir hüküm açıkça kazı plânlarının sürdürülmesini amaçlamaktadır. Kazı çalışmalarını güvene alacak anlaşmalar yapılıyor. Projenin 4 no'lu maddesinin içeriği konusunda (Maslahatgüzar) Bay Wilson'a bilgi verilmiştir (Ek.5. MAE, Archives Diplomatiques Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 469, s. 133).

22 Haziran 1939'da Fransa Dışişleri Bakanı Georges Bonnet'nin, Ankara'daki Fransa Büyükelçisi René Massigli'ye bildirdiğine göre (I. Mektup):

Bugün gerçekleşen Türkiye-Suriye arasındaki toprak meseleleri ile ilgili anlaşmalara istinaden bildirmek isterim ki arkeolojik kazı konusunda Türk hükümeti Sancak adına, Fransa Yüksek Komiseri'nin hazırladığı kontratın geçerli olduğunu bildiriyor.⁹

Büyükelçi Massigli'den:

Büyükelçi mektubu aldığını teyit ediyor. Güzel sanatlar ve kayıt kurumu arkeolojik kazıları kontratı, bu mektupta belirtilmemiş. Fakat durum Numan Menemencioğlu Bey'e bildirildi ve kendisi Türk

⁹ Princeton Üniversitesi ve Fransa ulusal müzeleri ile yapılan kontrat. (Kontrat tarihi: 8 Nisan 1937; geçerlilik süresi: 7 Ocak 1937 tarihinden itibaren 6 yıl). Sir Leonard Wooley yönetimindeki İngiliz müze görevi kontratı. (Kontrat tarihi: 1 Ekim 1936; geçerlilik süresi: 5 yıl). Doktor Calvin Mao Ewan yönetimindeki, Chicago Doğu Enstitüsü görevi kontratı (Kontrat tarihi: 20 Eylül 1935; geçerlilik süresi 6 yıl).

kanunlarına göre ilerledikleri sürece sorun teşkil etmeyeceğini belirtti (Ek.6. MAE, Archives Diplomatiques Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 470, s. 50, 51).

Ankara'daki Fransa Büyükelçisi René Massigli tarafından Fransa Dışişleri Bakanlığına yazılan 22 Haziran 1939 tarihli ilgili mektuba istinaden, Büyükelçi René Massigli, o tarihte Hariciye Katibi Umumiyesi olan Siyasi Müsteşar Numan Menemencioğlu ile iletişimde bulunarak kazı imtiyazının devamı konusunu teyit etmiştir¹⁰ (Ek.7. MAE, Archives Diplomatiques Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 470, s. 52).

Türkiye-Suriye arasındaki toprak meselesinin çözümünde Princeton Üniversiteleri ve Fransa Müzeleri, Britanya Müzesi, Chicago Doğu Enstitüsü Kontratı, Fransa Büyükelçisi René Massigli ve Şükrü Saraçoğlu arasında imzalanan "23 Haziran 1939 Antlaşması"na¹¹ ekli II. Mektup, Milletler Cemiyeti arşivinde bulunmaktadır:¹²

Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu'ndan, Fransa Büyükelçisi René Massigli'ye gönderilen (II. Mektup):

Türkiye ile Suriye arasında toprak sorunlarının kesin biçimde çözümüne ilişkin bugünkü Anlaşma ile ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin, Fransa Cumhuriyeti Yüksek Komiserinin Sancak yönetimi adına, anılan Anlaşmanın I. Maddesinde söz konusu topraklarda yapılacak arkeoloji kazıları konusunda bağitlanmış olduğu aşağıda anılan sözleşmeleri geçerli saydığını bildirmekle onur duymaktayım. Adı geçenler, yönetime uygun olduğu görülen yetki belgelerini veristikten sonra, aşağıdaki maddeleri kararlaştırmışlardır:

I. Princeton Üniversitesi ve Fransa Cumhuriyeti Ulusal Müzeleri ile 8 Nisan 1937'de yapılan sözleşme süresi, 1 Ocak 1937'den başlayarak 6 yıldır.

II. Sir Leonard Wooley başkanlığındaki İngiliz Müzeleri Kurulu ile 1 Ekim 1936'da yapılan sözleşmenin süresi 5 yıldır.

¹⁰ Numan Menemencioğlu, 1914'ten başlayarak İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve Savaş sırasında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği ve Dışişleri Bakanlığı yaptığı müddetçe Türkiye'nin uluslararası ve bölgesel atılımlarında önemli görevler üstlenmiş, almış olduğu görevleri başarıyla yürütmüştür.

¹¹ Türk-Fransız Antlaşması 23 Haziran 1939'da Paris'te, Fransa'nın Dışişleri Bakanı Georges Bonnet ve Türkiye Büyükelçisi Suat Davaz arasında; Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu ve Büyükelçi René Massigli tarafından Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorunlarının Çözümüne İlişkin Antlaşma Ankara'da imzalanmıştır (Yamaç, 2018, s. 219).

III. Dr. Calvin Mac Ewan yönetiminde Şikago Doğu Enstitüsü Kurulu ile 20 Eylül 1935'de yapılan sözleşmenin süresi: 6 yıldır (Ek.8. MAE, Archives Diplomatiques Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 470, s. 83).

Fransa Dışişleri Bakanı'ndan, Türkiye Dışişleri Bakanı'na gelen Paris, 13 Temmuz 1939 tarihli cevap şu şekildedir:

23 Haziran tarihli mektubunuzda, Suriye-Türkiye bölge sorunsalına çözüm getiren anlaşmaya dayanarak, bu bilgileri tarafıma bildirmiş bulunmaktasınız.

Bu kararnameyi uygulamada görevli olanlar; Fransa Cumhuriyeti adına Konsey Başkanı, Ulusal Güvenlik ve Savaş Bakanı Edourd Daladier, Dışişleri Bakanı George Bonnet, Maliye Bakanı Paul Reynaud'dır (Ek.9. MAE, Archives Diplomatiques Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 470, s. 86).

Antakya ve Çevresi Kazı Heyeti, Hatay'da istediği kazı iznini elde etmiştir, ancak İkinci Dünya Savaşı'nın 1 Eylül 1939'da başında başlamasıyla faaliyetlerini erken sonlandırmak zorunda kalmıştır. Bundan sonraki süreçte Princeton Üniversitesi bölgedeki çalışmalarına devam etmek için Türkiye Cumhuriyeti'ne başvurmuştur. Genç Türkiye Cumhuriyeti gerçekleştirdiği çok sayıda yenilik ve devrimin yanı sıra arkeoloji alanına da gereken önemi vermiştir. Tarih ve uygarlığın ilk kaynaklardan öğrenilmesinin bilincinde olan Atatürk'ün öncülüğünde, 1935 yılından sonra faaliyetlerini Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu olarak sürdüren, 1931 yılında kurulmuş olan Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti ile 1932'de faaliyetlerine başlayan Türk Dili Tedkik Cemiyetinin yanı sıra 1936 yılında kurulan Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi de arkeoloji alanında önemli araştırma, inceleme ve kazı faaliyetlerini üstlenmişlerdi. Bu koşullar altında Princeton Üniversitesi'nin Antakya ve Defne'deki kazı faaliyetlerine Türk Tarih Kurumu aracılığı ile 1943-1946 yılları arasında devam etmesine izin verilmiştir (Arık, 1944, s. 355).

Sonuç

Kültürel mirasın bir parçası olarak arkeolojik alanlar Osmanlı Devleti'nde yeterince korunamadan, I. Dünya Savaşı'na gidilmiştir. Arkeolojik zenginliklerin kaynağı sayılan Yakındoğu ve Anadolu, Fransa'nın her zaman yoğun ilgi gösterdiği bir bölge olmuştur. Bölgeye gönderdikleri diplomatlar, teşvik ettikleri arkeologlar vasıtasıyla paha biçilemez eski eserleri yerlerinden çıkararak bilimsel ve ticari amaçlarla ülkelerine taşımışlardır. Birinci Dünya Savaşı sonrası Fransa, Suriye ve Lübnan'ın

bir parçası olarak İskenderun Sancağını (Hatay) da manda yönetimi altına aldığında uyguladığı kültürel politikalar çerçevesinde, özellikle arkeolojik çalışmalar vasıtasıyla etkin olmaya çalışmıştır. Fransızlar gibi Amerikalı arkeologlar da bu bölgeyi faaliyet alanı seçmişlerdi. ABD kazı heyeti 1924 yılında Fransa'nın manda yönetimi ile yaptığı anlaşmayla elde ettiği imtiyazlarla bölgede kazı faaliyetlerinde bulunmuşlardır. İlerleyen süreçte Hatay'ın Türkiye'ye devredilecek olması kazı heyetlerini telaşlandırmıştır. Kazı imtiyazlarını kaybetmek istemeyen heyetler, ABD Dışişleri Bakanlığına başvurmuştur. ABD Dışişleri Bakanlığı, Beyrut'ta bulunan Başkonsolosluğu, Paris ve Ankara'daki Büyükelçilikleri ile iletişime geçerek, kazı imtiyazının sürdürülmesi için girişimde bulunmuştur. Türk Hükümeti ABD'nin talebini kabul etmiş, kazı heyetinin Fransa ile yapmış olduğu anlaşma süresince bölgedeki kazı faaliyetlerine onay vermiştir. Ancak kazı faaliyetleri devam edememiş, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle çalışmalar durdurulmuştur. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra bölgedeki kazı çalışmalarına Türkiye Cumhuriyeti kanunları çerçevesinde izin verilmiştir.

Sonuçta her ne kadar Cumhuriyet döneminde eski eserlere sahip çıkmak amaçlanmış, korumacılık fikri yeşermeye başlamış, temel hukuki metinler oluşturulmuşsa da Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği koşullar ve ardından ortaya çıkan jeopolitik ortamda bölgeden elde edilen birçok eser bugün dünyanın birçok müzesine ve özel koleksiyonlarına dağılmış durumdadır. Başta Princeton Üniversitesi Sanat Müzesi, Worcester Müzesi, Baltimore Sanat Müzesi, Wellesley Müzesi, Louvre Müzesi gibi müzelerde saklanmakta veya sergilenmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri:

Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivi

MAE, Archives Diplomatiques Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 469.

MAE, Archives Diplomatiques Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 470.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). Sedaret. Mukavelenameler. Nr. 12/5, 16 Nisan 1874/28 S 1291.

BOA. Sedaret. Mukavelenameler. Nr. 25/45, 20 Ekim 1884/29 Z 1301.

BOA. Şurayı Devlet. Nr. 220/70, Maarif 2/600, 13 Şubat 1906/18 Z 132.

BOA. Yıldız. Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik, Nr. 42/57, 29 Mart 1903.

Araştırma Eserler

Andreu, M. D. (2007). *A World History of Nineteenth Century Archeology: Nationalism, Colonialism and the Past*, Oxford: Oxford University Press.

Arık, R. O. (1944). Bitik Kazısı ve Hatay Tetkikleri Hakkında Kısa Rapor. *Bellekten*, 8(30), 341-384.

Armaoğlu, F. (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Aydın, M. (2006). Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 19, 79-122.

Aydın Tarihi (1936) Suriye ve Lübnan Manda Yasası, Ankara: Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü.

Baram, U. ve Carroll, L. (2004). *Osmanlı Geçmişinin Geleceği, Osmanlı Arkeolojisi*. (B. Altınok, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Blake G. H. ve Drysdale, A. (1985). *The Middle East and North Africa: A Political Geography*, New York: Oxford University Press.

Brecher, F. W. (1993) French Policy Toward the Levant 1914-1918, *Middle Eastern Studies*, 29(4), 641-663. Chevalier, N. (2002). *La Recherche Archéologique Française au Moyen-Orient 1842-1947*. Paris: Editions Recherche sur les Civilisations.

Coşkun, C. (2020). Hatay Sorunu ve ABD: Washington'un Hatay'da Arkeolojik Kazı İmtiyazını Sürdürme Girişimleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 36(101), 111-137.

De Giorgi A. ve Eger, A. (2021). *Antioch: A History*. Oxfordshire: Routledge.

Demir, Y. (2013). *Fransa'nın Yakındoğu Politikaları, Suriye ve Hatay*, İstanbul: Mostar Yayınları.

Eldem E., Bahrani, Z., Çelik Z. (editörler). (2011). *Geçmiş Hücüm: Osmanlı Topraklarında Arkeolojinin Öyküsü*. İstanbul: Salt Yayınevi

Gasnier, M. (2022). *Renan et l'Archéologie*. J. Balcou, S. Guermès ve J. Glasser (Editörler). Rennes: Universitaires de Rennes.

- Gelin, M. (2002). *L'Archéologie En Syrie et Au Liban à L'Epoque du Mandat (1919-1946): Histoire et Organisation*. Paris: P. Geuthner.
- Gran-Aymerich, E. (1998). *Naissance de l'Archéologie Moderne 1798-1945*. Paris: CNRS Editions.
- Kenfield, T. Shari (2010). *Archaeological Archives*, Department of art Archaeology Princeton University, Anabases Traditions et Réceptions de l'Antiquité. <https://journals.openedition.org/anabases/893>
- Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü (2003). *Yitik Miras'ın Dönüş Öyküsü*. Ankara: Şefik Matbaası.
- Montet P. (1928). *Byblos et L'Egypte: quatre campagnes de fouilles à Gebeil, 1921-1922-1923-1924*, Paul Geuthner: Librairie Orientaliste.
- Özdoğan, M. (2006). *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Özşavlı, H. (2017). İngilizlerin İşgal Ettiği Topraklarda Yaptığı Arkeolojik Kazılar ve Savaş Sırasında Yurt Dışına Götürülen Tarihi Eserler. *Tarih Okulu Dergisi*, 10(29), 23-47.
- Palaz Erdemir, H. ve Erdemir, H. (2014). Batılıların Yaptığı Arkeolojik Kazılar ve Tarihi Eser Yağması. *Yeni Türkiye Özel Sayısı II*, 22(83), 757.
- Roux, Georges (1995). *La Mésopotamie*, Paris: Editions du Seuil.
- Rüstemoğlu, J. (2002). *Antakya Mozaikleri*. Antakya: Zirem Yayınları.
- Shambrook, P. A. (1998). *French Imperialism in Syria, 1927-1936*, Lebanon: Ithaca Press,
- Sönmez, A. (2012). Osmanlı Devleti'nde Başarısız Bir Eski Eser Kaçakçılığı Teşebbüsü: Edgar James Banks ve Bismaya Kazısı. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 39-50.
- Thobie, J. (2006), *Albert Gabriel (1883-1972) Mimar, Arkeolog, Ressam, Gezgin*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Wilson, K. (2002). *The Temple Mound at Bismaya. Leaving No Stones Unturned: Essays on the Ancient Near East and Egypt in Honor of Donald P. Hansen*. E. Ehrenberg (Ed.). Eisenbrauns: Pen State University Press,
- Yamaç, M. (2018). Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 35(99), 215-252.

- Yamaç, M. (2023). Atatürk Döneminin Son Kazanımı İskenderun Sancağı Hatay. *Gazi Akademik Bakış*, 17(33), 21-44.
- Yücel, İ. (2014). Suriye’de Fransız Mandası ve Asar-ı Atika Araştırmaları. *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*. Budapeşte, Macaristan, 3-5 Kasım, s. 937-950.
- Yücel, İ. (2018). *İngiliz ve Fransız Arşivleri Işığında Osmanlı’dan Cumhuriyete Arkeolojik Kazılar ve Eski Eser Kaçakçılığı (1845-1925)*. (Program Kodu: 1001, Proje No: 113K671). Ankara: Hacettepe Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

İnternet Kaynakları:

- Al-Maqdissi, M. (1920). Aux Origines de la Revue Syria : À Propos de Trois Lettres de Joseph Chamonard. *Syria, Revue d’Art oriental et d’Archéologie*, 1, 11-24. <https://journals.openedition.org/syria/15050>
- Brier, B. (2005). *Archaeology*. Treasures of Tanis, Arceological Instute of America, 58(3). <https://archive.archaeology.org/0505/abstracts/tanis.html>
- Chamonard, J. (1920). À Propos du Service Des Antiquités de Syrie, *Syria, Revue d’Art oriental et d’Archéologie*, 1, 81-98. https://www.persee.fr/doc/syria_0039-7946_1920_num_1_1_2871
- Department of Art and Archaeology, Princeton University, Trustees of Princeton University. <http://vrc.princeton.edu/researchphotographs/s/antioch/page/introduction>
<https://library.princeton.edu/specialcollections/divisions/princeton-university-archives>.
- Kenfield, T. Shari. (2010). *Archaeological Archives, Department of art Archaeolgy Princeton University, Anabases Tradions et Réceptionsde l’Antiquité*. <https://journals.openedition.org/anabases/893>
- L’Organisation De La Syrie Sous Le Mandat Française (1921), *Revue des Deux Mondes (1829-1971)*, 6(3), 633-663, <https://www.jstor.org/stable/44844150>
- Morey, C. R. (1936/2023). The Princeton Committee for the Excavation of Antioch on the Orontes, Between 1932 and 1939, Visual Resources Collection Department of Art and Archaeology Princeton University, <http://vrc.princeton.edu/Researchphotographs/s/antioch/item/44937#?c=&m=&s=&cv=&xywh=236%2C429%2C612%2C383>

National Archives. President Woodrow Wilson's 14 Points (1918). *Milestone Documents*. <https://www.archives.gov/milestone-documents/president-woodrow-wilsons-14-points>

Norbrook, A. (2024). Princeton's Mediterranean Mosaic Hunt. *Nassau Weekly*, 1-8, <https://nassauweekly.com/byline/alex-norbrook/>

Parrot, A. (1935). Les fouilles de Mari: Première campagne (Hiver 1933-34). *Syria, Revue d'Art oriental et d'Archéologie*, 16(1), 1-28. https://www.persee.fr/doc/syria_0039-7946_1935_num_16_1_8338

Princeton University Art Museum, Antioch through the Ages, <https://artmuseum.princeton.edu/story/antioch-through-ages>

Société des Nations Mandats Pour La Syrie et Le Liban, 22 Temmuz 1922. <https://mjp.univperp.fr/constit/sy1922.htm#:~:text=Le%20mandat%20fut%20approuv%C3%A9%20le,sign%C3%A9%20le%204%20avril%201924.>

Summary

The Near East region has hosted many civilizations and is an extremely rich region in terms of archaeology. France settled in the region during the First World War, based on the Sykes Picot Agreement, and took the Sanjak of Iskenderun under its mandate as a part of Syria and Lebanon on July 24, 1922. In line with its interests in the Middle East, France has established governance in the region with the political and administrative regulations it has created. In addition to education, economy and religious elements, they tried to be active in the region, especially through archaeological studies. The High Commission organized the antiquities department it established as a management unit. The task of the antiquities department is to create legislation to regulate historical monuments, create inventories and tools, establish museums as well as excavations, and ensure the dissemination of archaeological results. Some of the funds provided are state funds. The second type of funds are funds allocated to research by the Ministry of Foreign Affairs (Ministère des Affaires Étrangères) and the French Affairs Service Abroad (Service des Oeuvres Françaises à L'Étranger / SOFE). Another source is the Louvre Museum, which has been called upon to contribute more finance. Excavations were organized by the French Ministry of National Education and Fine Arts (Le Ministère de l'Instruction Publique et des Beaux Arts), the Syrian High Commission (Le Haut Commissariat de Syrie), and the Academy of Humanities (L'Académie des Inscriptions et Belles-lettres). The rise of French archaeological research in the East during the interwar period was epitomized by the number and diversity of sites discovered. The most important of these areas are Palmyra, Damascus, Baalbek and Tarus. However, long-term studies are carried out on sites such as Byblos and Mari, which are of particular interest to France. These excavations were beneficial for the image of France and for archaeological science.

Article 14 of the mandate law declared that citizens of all member states of the League of Nations would be treated equally in terms of archaeological excavations and research. The USA took advantage of this new situation for its archaeological research, and with the agreement it made with France, it obtained the excavation privilege and the right to take some of the historical artifacts obtained during the excavations abroad. In addition to France, England and Germany, America's efforts and pressure to be involved in archaeological studies, especially in the Middle East, began to increase with the establishment of Near East research centers in American universities from the last quarter of the 19th century. During the mandate period, the Oriental Institute of the University of Chicago and the Princeton University Excavation Committee of the USA had obtained excavation privileges in the Sanjak of Iskenderun. According to the agreement made between the USA and France, the Oriental

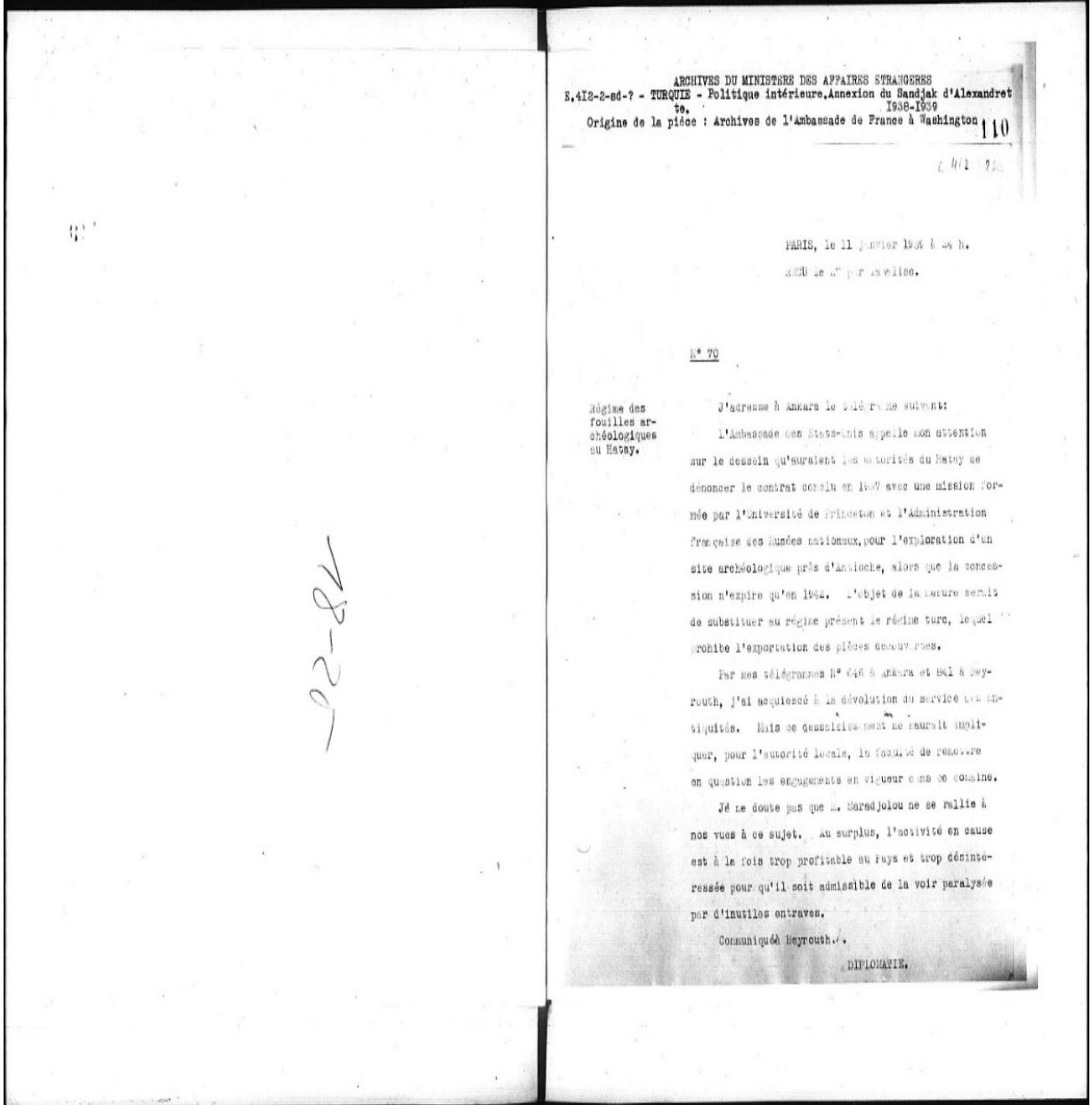
Institute of the American University of Chicago, the British Museum and the Princeton University Excavation Committee made agreements with the French High Commission in 1935, 1936 and 1937. The fact that Hatay would be transferred to Turkey as a result of the agreements made by Turkey with France alarmed the US excavation team. The US excavation team, which did not want to lose its excavation privilege in Hatay, applied to the US Department of State and asked for assurance for the continuation of the excavation privilege. As a result of the intensive efforts of the US Department of State, in the Treaty of June 23, 1939 signed between the French Ambassador René Massigli and the Minister of Foreign Affairs Şükrü Saracoğlu, the archeology privilege was accepted until its validity period expired. According to the agreement, the privileges they have in Hatay are listed as 6 years, the contract with Princeton University and the French National Museums is 6 years, the British Museum contract is 5 years, and the Chicago Oriental Institute's contract is 6 years until their contracts expire. As a result, the archaeological artifacts in the region could not be preserved as a part of the cultural heritage, and today they are scattered in approximately 20 museums, universities and private collections in the world.

Ekler

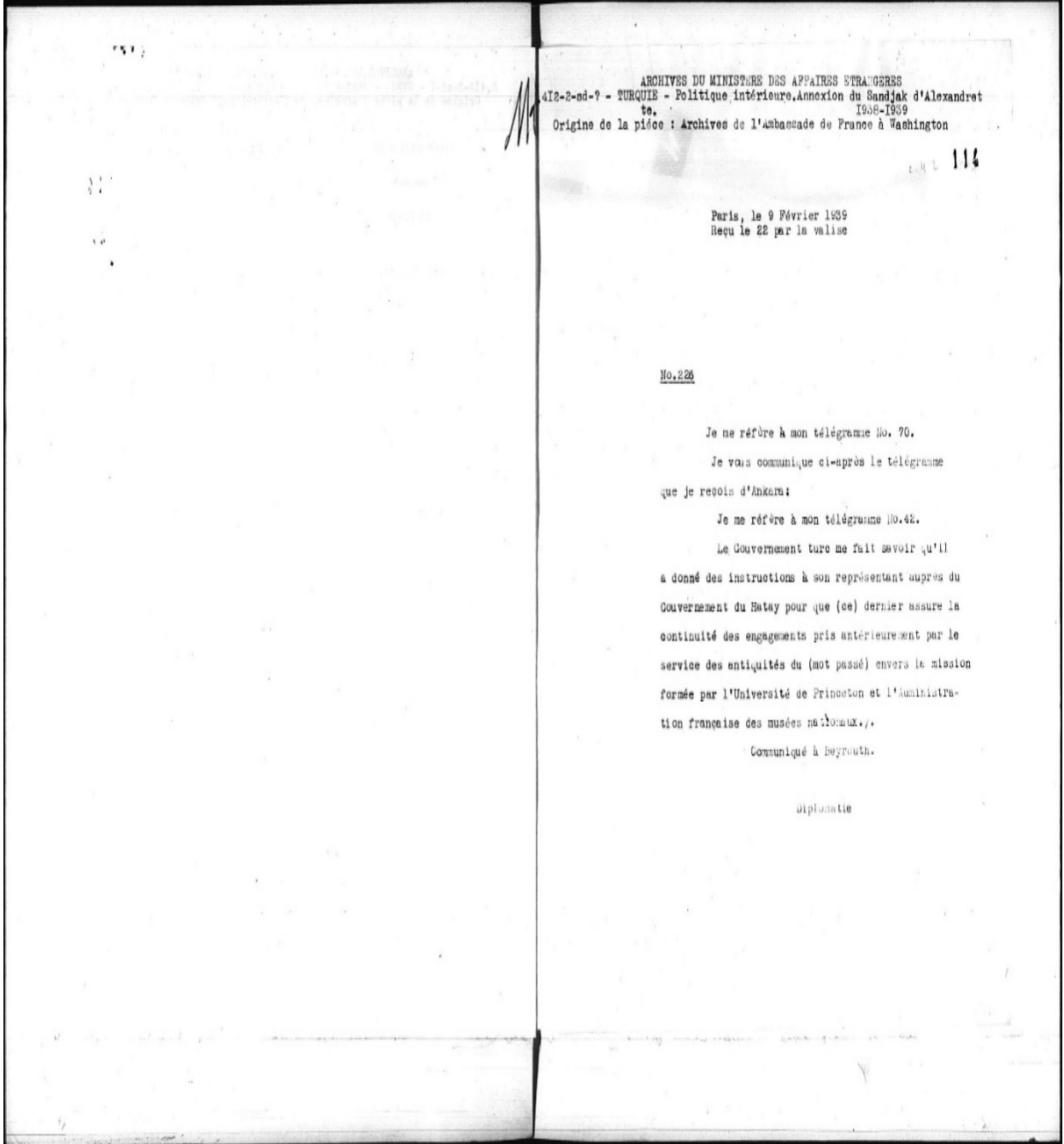
Ek 1. Princeton Kazı ekibi üyelerinin Antakya fotoğrafı, 5 Temmuz 1936, Princeton Üniversitesi Sanat ve Arkeoloji Bölümü

Kaynak: <https://library.princeton.edu/special-collections/divisions/princeton-university-archives>

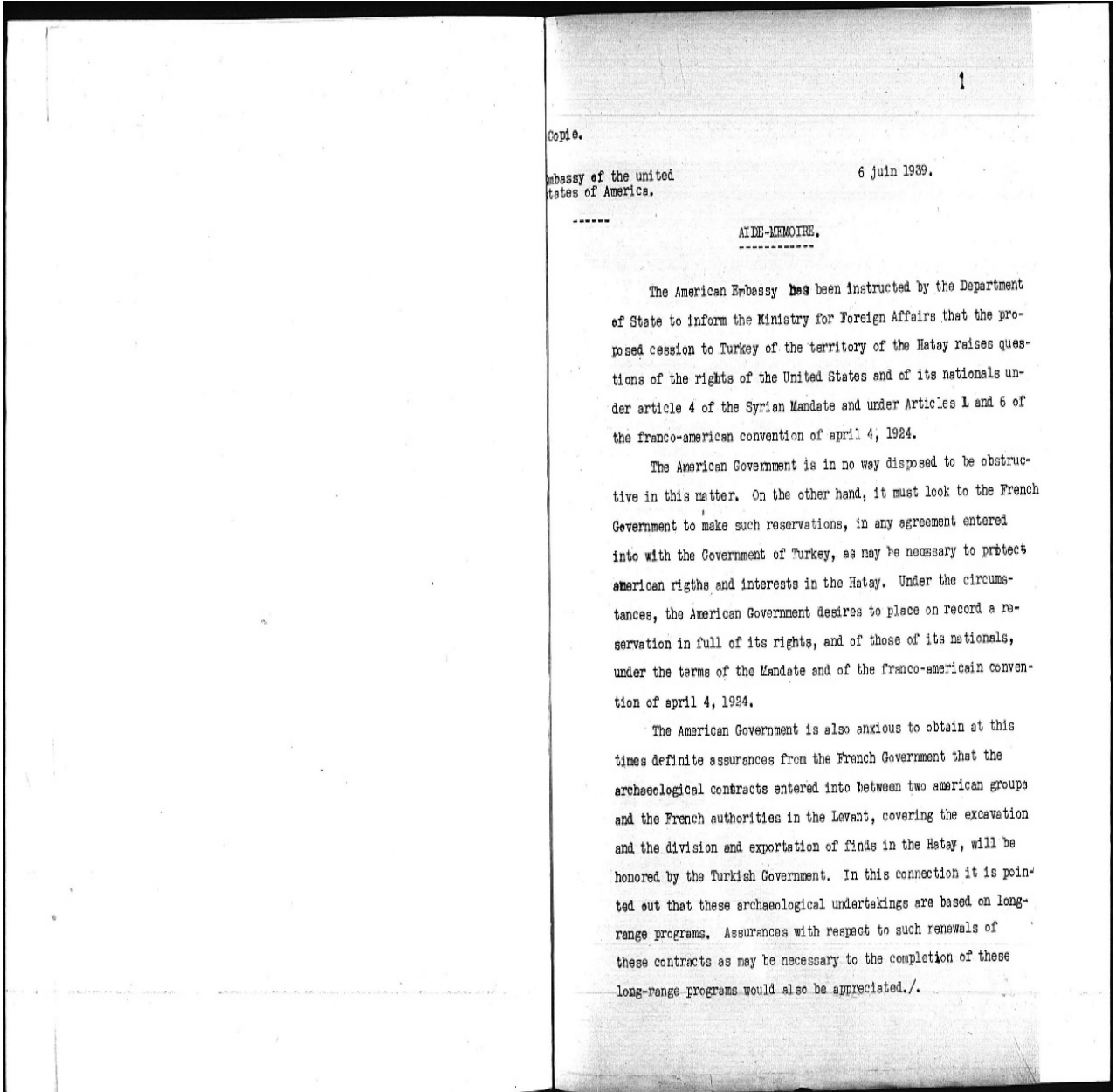
Ek.2. Washington'daki Fransa Büyükelçiliği arşiv belgesi, 11 Ocak 1939.

Kaynak: MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 469, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934, s. 110.

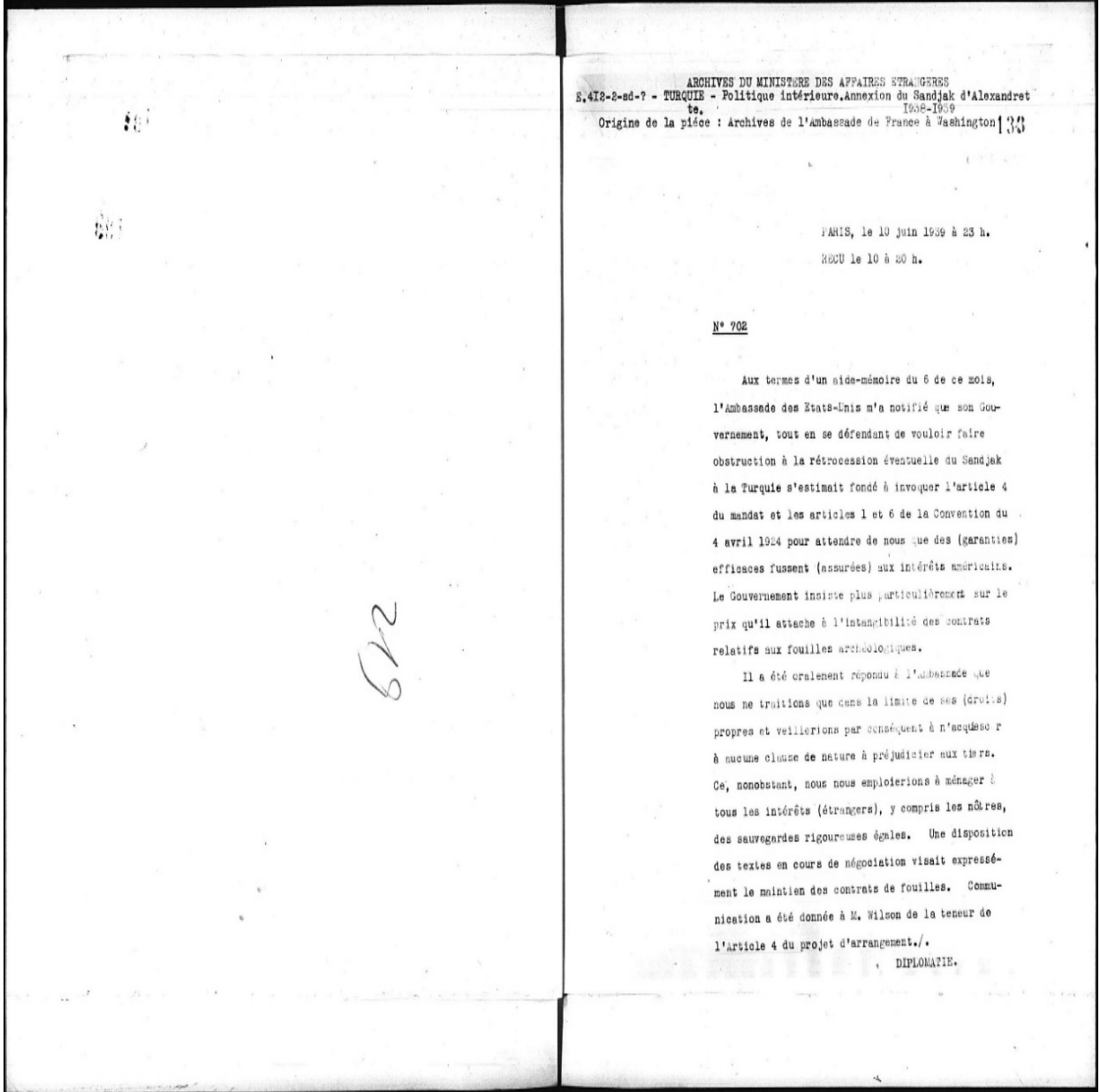
Ek.3. Washington'daki Fransa Büyükelçiliği arşiv belgesi, 9 Şubat 1939.

Kaynak: MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 469, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934, s. 114.

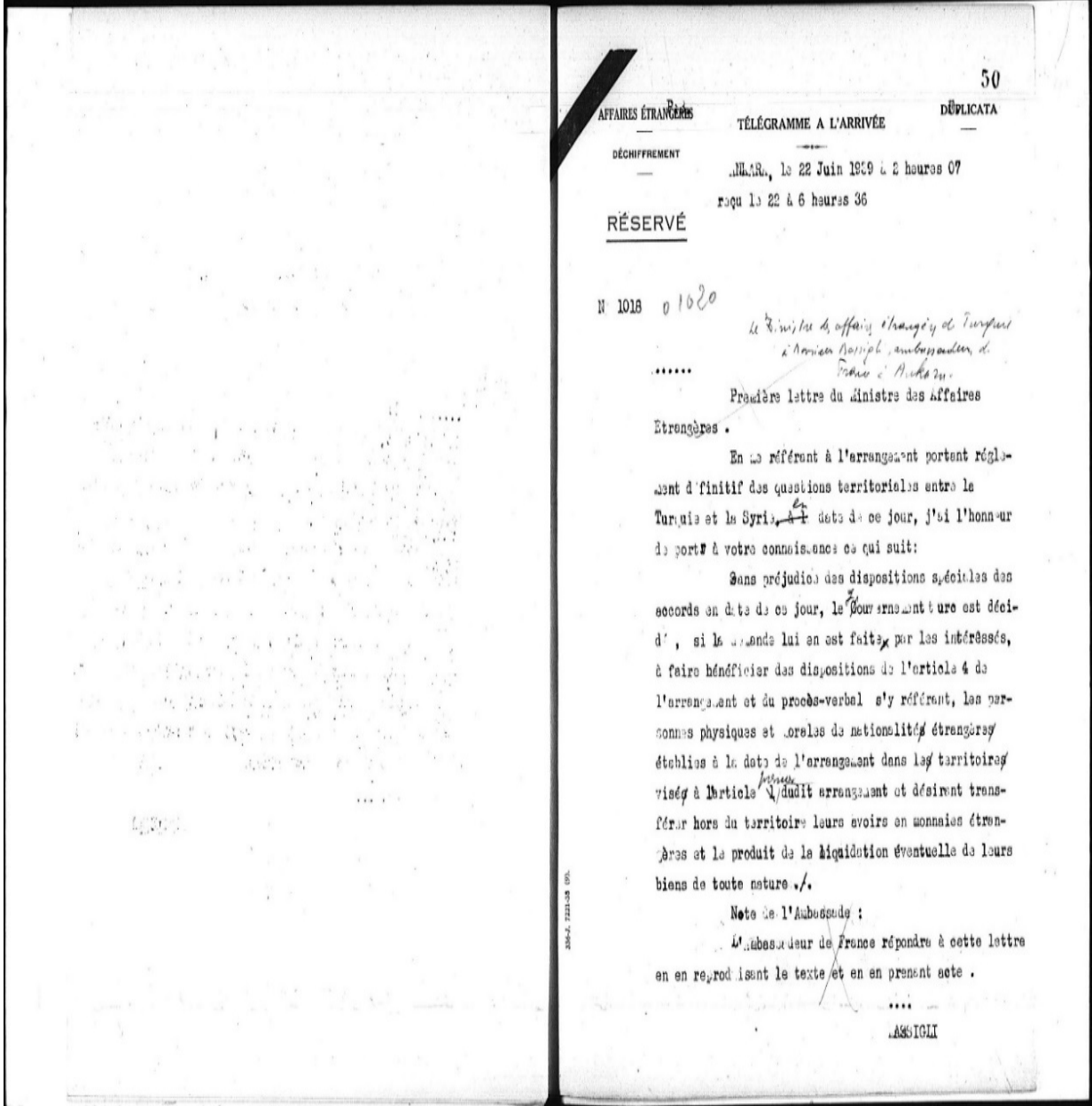
Ek.4. ABD'nin kazılarla ilgili olarak Fransa'ya verdiği Nota, 6 Haziran 1939

Kaynak: MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 470, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934, s. 1.

Ek.5. Washington'daki Fransa Büyükelçiliği arşiv belgesi, 10 Haziran 1939.

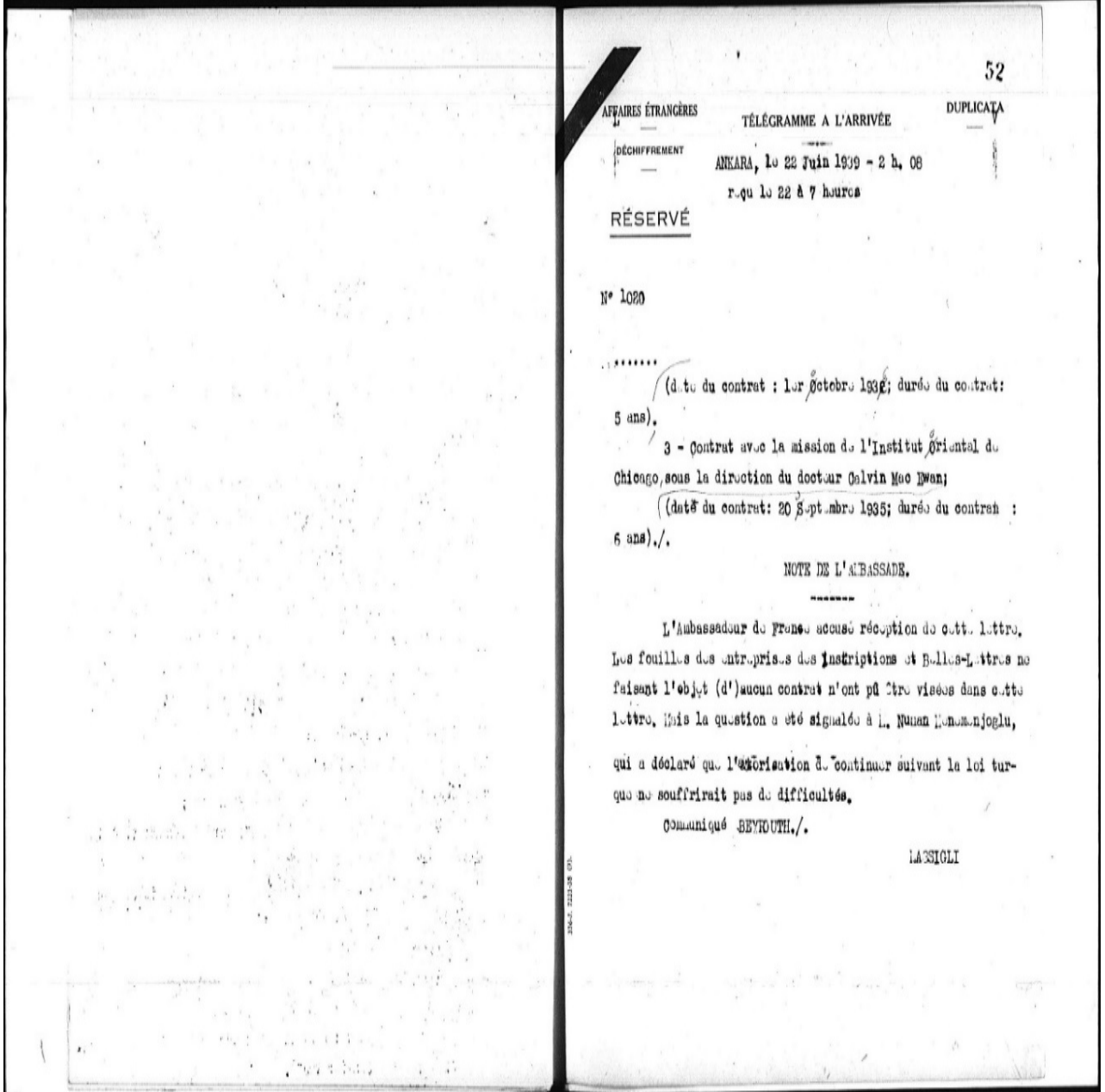
Kaynak: MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 470, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934, s. 133.

Ek. 6. Fransa'nın Ankara Büyükelçisi René Massigli tarafından, Fransa Dışişleri Bakanlığına gönderilen 1018 No'lu, 22 Haziran 1939 tarihli mektup.

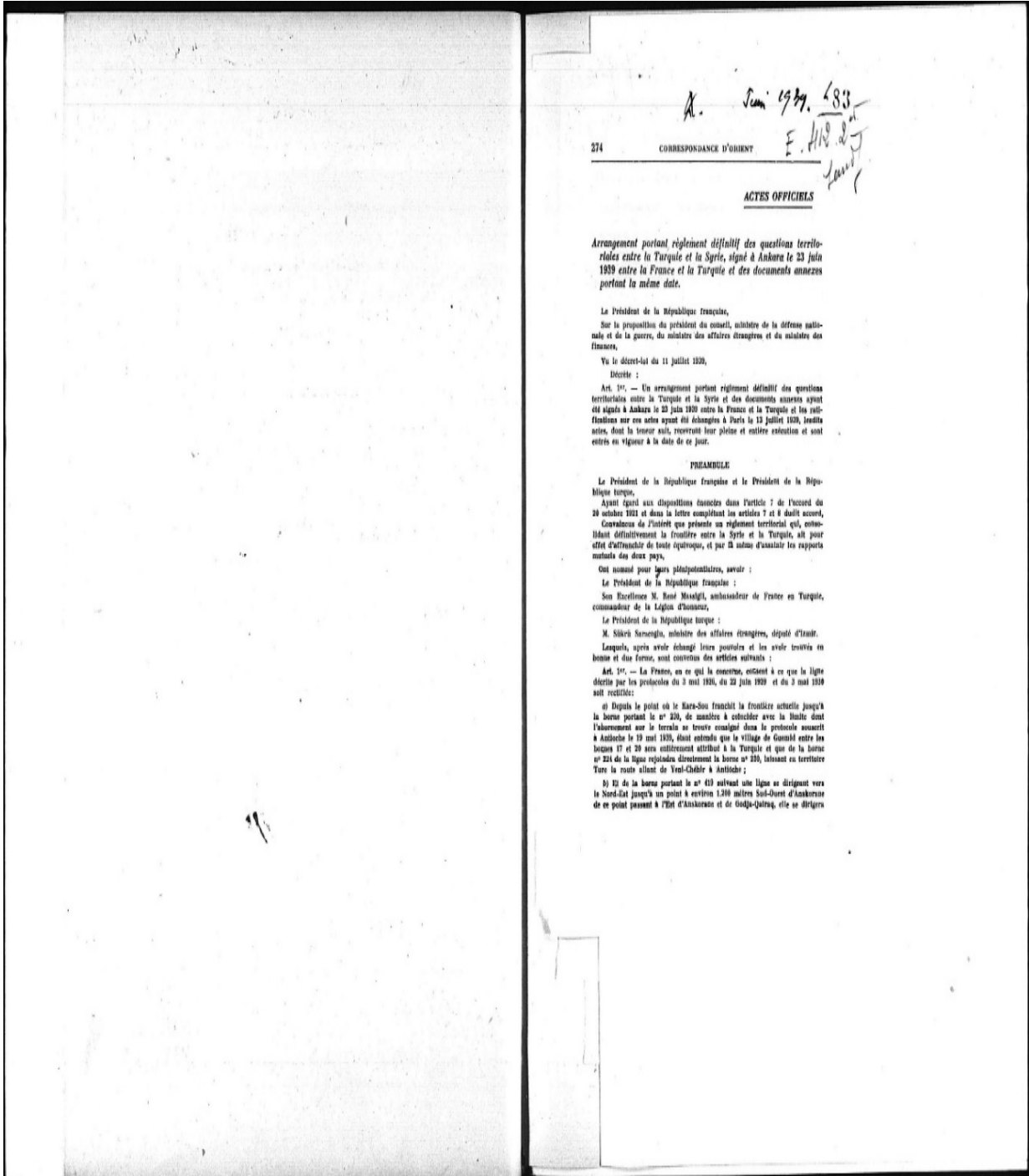

Kaynak: MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 470, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934, s. 50.

Ek. 7. Fransa'nın Ankara Büyükelçisi René Massigli tarafından, Fransa Dışişleri Bakanlığına gönderilen 1020 No'lu , 22 Haziran 1939 tarihli mektup.

Kaynak: MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 470, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934, s. 52.

Ek. 8 23 Haziran 1939 Antlaşması'na ekli II. mektup

Kaynak: MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 470, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934, s. 83.

Ek. 9. Fransa Dışişleri Bakanı'ndan, Türkiye Dışişleri Bakanı'na gönderilen mektup

280

CORRESPONDANCE D'ORIENT

Ankara, le 23 juin 1939.

*A Son Excellence M. Sükrü Saracoğlu,
ministre des affaires étrangères, Ankara.*

Monsieur le ministre,

Par sa lettre du 23 juin, votre Excellence a bien voulu, en se référant à l'arrangement en date de ce jour portant règlement définitif des questions territoriales entre la Turquie et la Syrie, porter à ma connaissance ce qui suit :

« Sans préjudice des dispositions spéciales des accords en date de ce jour, le gouvernement turc est décidé, si la demande lui en est faite par les intéressés, à faire bénéficier des dispositions de l'article 4 de l'arrangement et du procès-verbal s'y référant, les personnes physiques et morales de nationalité étrangère, établies à la date de l'arrangement dans les territoires visés à l'article 1er dudit arrangement et désirant transférer hors du territoire leurs avoirs en monnaies étrangères et le produit de la liquidation éventuelle de leurs biens de toute nature. »

J'ai l'honneur d'accuser réception de cette communication dont j'ai pris acte.

Veillez agréer, Monsieur le ministre, l'assurance de ma très haute considération.

(S.) MASSIGLI.

Art. 2. — Le président du conseil, ministre de la défense nationale et de la guerre, le ministre des affaires étrangères et le ministre des finances sont chargés, chacun en ce qui le concerne, de l'exécution du présent décret.

Fait à Paris, le 13 juillet 1939.

ALBERT LEHRUN.

Par le Président de la République :
*Le président du conseil, ministre de la
défense nationale et de la guerre.*

EDOARD DALADIER.

*Le ministre des affaires étrangères,
GEORGES BONNET.*

*Le ministre des finances,
PAUL REYNAUD.*

Kaynak: MAE, Archive Diplomatique Levant 1918-1940, Syrie-Liban, Vol. 470, Direction Des Affaires Politiques et Commerciales, E 411-2 Politique Extérieure Relations avec La Turquie: Dossier Général 1930-1934, s. 86.